

## MUQIMIY LIRIK ASARLARINING MATNIY-QIYOSIY TAHLILI

*Shamsitdinova Xonzoda Mardonbek qizi - TDIU*

*[x.shamsitdinova@tsue.uz](mailto:x.shamsitdinova@tsue.uz)*

**Abstrakt:** Muhammad Aminxo‘ja Muqimiy asarlarining nashrlari matnini shoirning dastxat bayozlari bilan qiyoslaganda aksariyat she‘riy asarlar matni asliyatga muvofiq emasligi ma‘lum bo‘ldi. Chunki sho‘ro davri mafkurasi talabidan kelib chiqib, shoirning diniy-tasavvufiy mavzudagi she‘rlari tahrirga uchradi, qisqartirildi. Hajviy asarlar matnidagi kuchli ijtimoiy – tanqidiy bayt va bandlar ham tushirib qoldirildi. Natijada, tahrir qilingan asarlar o‘z mazmun – mohiyatiga zid talqin qilindi. Shuningdek, maqolada shoirning ilmiy jamoatchilikka ma‘lum bo‘lmagan forsiy tildagi bitta maktubi, hamda Amiriy g‘azaliga va o‘z g‘azaliga taxmis qilingan ikki muxammasi ilk marta e‘lon qilinmoqda. Muqimiyning yangi topilgan asarlari shoir dunyoqarashini, ijtimoiy voqelikka munosabatini, adabiy-estetik olamini o‘rganishda muhim ahamiyatga ega.

**Kalit so‘zlar:** satira, nashr, shoir, misra, bayt, adabiy muhit, uslub, talqin, tahrir, qo‘lyozma, g‘azal, she‘r, Turkiston.

Milliy adabiyotimiz tarixida XIX asr oxiri XX asr boshlari Qo‘qon adabiy muhitidan yetishib chiqqan ijodkorlar merosi alohida o‘rin tutadi. Bu adabiy muhitning zabardast namoyandasi Muhammad Aminxo‘ja Muqimiy asarlari har doim mutaxassislar diqqat markazida bo‘lgan. Shoir asarlari “Devon” tartibida tuzilgan emas. Shunday bo‘lsa-da, XX asr boshlarida toshbosma usulida “Devon” deb atalgan 23 she‘rlar majmuasi nashr qilingan. Ammo bu to‘rtala to‘plam ham devon tuzish talablariga rioya etilmagan holda tartiblangan. Shuning uchun ham mazkur to‘plamlarni “Devon” deb emas, balki she‘rlar majmuasi sifatida qabul qilish mumkin.

Shoir ijodi namunalari yuzasidan ko‘plab tadqiqotlar amalga oshirilgan. Taassufki, ularda Muqimiy asarlari sho‘ro davri mafkurasi talabiga ko‘ra bir tomonlama talqin qilingan. Natijada, shoir nazmiy merosi o‘zining asosiy mohiyatidan uzoqlashtirildi. Ya‘ni asarlari tahrirga uchradi, qisqartirildi, manbalarda qolib ketdi. Bu esa, o‘z navbatida, shoir adabiy merosini yangicha mezonlar asosida xolis va haqqoniy o‘rganish zaruratini taqozo etmoqda.

Bundan tashqari, Muqimiyning “Veksel” asarida bu qimmatli qog‘ozning biznesda keng qo‘llaniladigan turdagi to‘lov vositasi ekanligi aytib o‘tilgan. Bu shaklda, biror kishi (mohiyatda ishonchli shaxslar yoki tashqi investorlar) tomonidan yozilgan qog‘ozni, boshqa bir kishiga to‘lov qilishni ta‘minlaydi. Veksel muddatli yoki muddatsiz bo‘lishi mumkin va uni amalga oshirish uchun sertifikatga o‘tkazilishi kerak. Veksel asari tahlilida, vekselning qo‘llanuvchi va to‘lov qiluvchi jihatlar ko‘rsatiladi.

Qo'llanuvchi vekselni amalga oshirish va undan foydalanish imkoniyatiga ega bo'lgan kishi hisoblanadi. To'lov qiluvchi esa, veksel to'lovni ta'minlaydi. Shuningdek, veksel asarining muddati va uni amalga oshirish uchun kerak bo'lgan sharhlar ham tahlil qilingan.

Veksel asari tahlilida, shartnoma shartlari va majburiyatlar ham qayd etiladi. Shartnomada belgilangan majburiyatlar, qo'llanuvchi va to'lov qiluvchi jihatlarining barchasini amalga oshirishga majbur qiladi.

Veksel asari tahlilida, shartnomadagi tartib va muddatlarga ham e'tibor qaratiladi. Bu tartib va muddatlar, vekselning qanday vaqt ichida yopilishi kerakligini ko'rsatadi.

Veksel asari tahlilida, kafolat va qarzdorliklarning ham ko'tarilishi tavsiflangan. Kafolat, qo'llanuvchi tomonidan taqdim etilgan to'lovni ta'minlash uchun boshqa kishilarning imtiyozlarini taqiqlashni talab qiladi. Qarzdorlik esa, to'lov qiluvchi tomonidan taqdim etiladi va vekselni qabul qilinganligi yoki to'lovni qaytarish zarurati kuzatilishi bilan bog'liqdir.

Jamiyatlar va shaxsiy investorlar uchun muhimdirki, veksel asari tahlili amaliyotida shartnomadagi barcha ma'lumotlar ehtimollikka asoslangan.

Shuningdek, veksel asari tahlili davomida, odatda qo'llanuvchi va to'lov qiluvchi jihatlar orasidagi munosabatlarni hal qilishga harakat qilinadi.

Muqimiy asarlari tahriri natijasida shoir asarlari nashrlarida ko'plab matniy tafovutlar yuzaga kelgan. Bu esa asar talqiniga ham jiddiy ta'sir ko'rsatgan. Muqimiyning "Sayohatnoma" asari o'z mohiyatidan uzoqlashtirilib talqin etilganligi, "Hajvi Bektur", "Darig'o mulkimiz" hajviy asarlari matni tahrir qilinib, joriy nashrlardan tushirib qoldirilgan bandleari yangicha mulohaza yuritish, muhim umumlashma xulosalar chiqarish imkonini beradi. Misralari qayta yozilgan "Ho'qandlik bir boyning sha'niga Muqimiy shoirning aytkon she'ridur" sarlavhali she'ri kabi asarlar Muqimiy asarlari nashrida ko'plab uchrashini ta'kidlash kerak. Shoirning manbalardan yangi aniqlangan diniy-tasavvufiy mavzudagi g'azal va muxammaslari mohiyatan diniy-tasavvufiy g'oyalarning badiiy talqiniga bag'ishlangan bo'lsa-da, shoir she'rlar mazmuniga zulm va bid'atning ofat manbai ekanligi, adolatni ulug'lash kabi fikrlarini singdirib yuborgan.

#### **Foydalanilgan adabiyotlar:**

1. Абдуғафуров, Абдурашид. 1976. Муқимий сатираси. Тошкент: Фан. Жумахўжа, Нусратулло. 1995.
2. Феруз – маданият ва санъат ҳомийси. Тошкент: Фан. Жўрабоев, Отабек. 1999. "Меҳрибони топмадим". ЎзАС, 9. 42 Qo'ldosh PARDAYEV Жўрабоев, Отабек. 2000.
3. "Фитрату фазлу балоғат бўлғусидур шунчалар". Тафаккур 3: 80 – 87. Жўрабоев, Отабек. 1999.
4. "Муқимийнинг "Чўнтак баёзи". Гулистон 2: 58 – 59. Жўрабоев, Отабек. 2001.
5. "Кўлэзма манбаларда Муқимий ижоди". Тил ва адабиёт таълими 3: 36 – 40.